

ПЕРЕХІДНІСТЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ)

Помогайбо Юлія Олександрівна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри зарубіжної літератури

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

j.pomohaibo@gmail.com

[orcid/0000-0002-7464-2626](https://orcid.org/0000-0002-7464-2626)

Стаття присвячена методології дослідження новітньої німецької літератури 1990–2010-х рр. З огляду на специфіку досліджуваного періоду (хронологічну невизначеність, відсутність канону, поліфонізм стилів і жанрів) обґрунтовано актуальність і доцільність вивчення літератури рубежу ХХ–ХХІ ст. як явища перехідного, або рубіжного характеру. **Мета** дослідження – обґрунтувати актуальність і доцільність розгляду сучасної німецької літератури рубежу ХХ–ХХІ ст. як явища нестійкого (перехідного, рубіжного) характеру; визначити основні риси перехідності в німецькомовній літературі 1990–2010-х рр.

Методи: системного аналізу, критичного аналізу дискурсу, аналітико-інтерпретативний метод.

Результати. У першій частині статті дається огляд новітніх теоретичних і критичних робіт у галузі методології сучасної літератури. Підкреслено, що спільною для більшості науковців є думка про вичерпаність старих методів та прагнення пошуків нових підходів до вивчення, систематизації і класифікації літератури, написаної після Повороту. Друга частина присвячена дослідженню сучасної німецької літератури в контексті теорії перехідності. Узагальнено висновки провідних вчених щодо специфіки перехідних культурно-історичних епох. Виявлено універсальні риси перехідних епох, характерні для різних періодів пошуку й переорієнтації. Розглянуто специфічні ознаки сучасної німецької літератури в контексті перехідності. Показано, що поштовхом до змін у культурній парадигмі Німеччини стала докорінна зміна державного устрою Німеччини у 1989 та 1990 роках. Падіння Берлінського муру та об'єднання Німеччини, що втілювалися у свідомості німців як *Wende* (Поворот), стали символом глибокого суспільно-політичного та культурного повороту. Показано, що перехідні процеси знаходять своє відображення у зміні письменницьких поколінь, жанровій поліфонії, естетичному плюралізмі, інтермедіальному синтезі, «нормалізації» літератури та переході від серйозної до розважальної літератури, орієнтованої на міжнародного читача. З-поміж персонажів «перехідного часу» стали переважати герої з гібридною ідентичністю (гендерною, культурною, професійною). Важливою ознакою сучасної літератури є транскультурна перехідність, яка реалізується в полікультурному векторі розвитку німецької літератури.

Висновки. Зроблено висновки, що неможливість опису сучасної літератури у традиційних параметрах зміни стилів і напрямків свідчить не про безсистемність, а про «зсув» самої системи в бік коливального контуру. Отже, вивчення сучасної літератури як явища перехідності є ефективним, оскільки дозволяє врахувати всі аспекти поліфонічного літературного процесу сучасної Німеччини.

Ключові слова: перехідна епоха, сучасна німецька література, Поворот, методологія аналізу.

TRANSITIVITY OF THE CONTEMPORARY GERMAN LITERATURE (ANALYSIS METHODOLOGY)

Pomohaibo Yulia Oleksandrivna,

Candidate of Philological Sciences,

Assistant Professor of the Department of Foreign Literature

of the Odessa I. I. Mechnikov National University

j.pomohaibo@gmail.com

[orcid/0000-0002-7464-2626](https://orcid.org/0000-0002-7464-2626)

This article is devoted to the problem of research methodology of the contemporary German literature of the 1990–2010s. Taking into account the specifics of this literary period, the author proposes to consider this literature in the context of transitional epoch. The first part of the article gives an overview of the latest theoretical and critical works in the field of methodology of modern literature. It is emphasized that common to most researchers is a statement of the exhaustion of old methods and a search for new approaches to literary works written after the Turn (1989/1990).

Purpose of the paper is to justify the relevance and practicability of considering contemporary German literature of the turn of the 20th – 21st centuries as phenomena of unstable (transitional, borderline) nature; to identify the main features of transitivity in the German-language literature of the 1990–2010s.

Methods: system analysis, critical analysis of discourse, analytical and interpretative method.

Results. The second part of the article is devoted to German literature in the context of the theory of transition. Initially, the observations of scientists involved in the study of transitional epochs are summarized. The universal features of the transitional era, characteristic for different periods of reorientation, are highlighted. Then, the specific features of modern German literature as a transitional era are examined. It is shown that the impetus for changes in the cultural paradigm of Germany was the radical change in the state system of Germany in 1989 and 1990. The fall of the Berlin Wall and the unification of Germany were embodied in the minds of the Germans as “Wende” and became a symbol of deep socio-political and cultural turn. Transitional processes are reflected in the change of writers’ generations, genre polyphony and aesthetic pluralism, intermedial synthesis, “normalization” of literature and the shift from serious to entertaining literature, oriented toward an international reader. Among the characters of the “transitional

period”, heroes with a hybrid gender, national-cultural, professional identity began to prevail. An important feature of contemporary literature is its transcultural transition, which is realized in the multicultural vector of development of German literature. It is concluded that the study of modern literature in the context of transition can be effective, since it allows you to take into account all aspects of the polyphonic literary process.

Key words: transitional epoch, contemporary German literature, Wende, the Turn, analysis methodology.

1. Вступ

Інтерес читачів і дослідників до літератури межі ХХ–ХХІ ст. пояснюється такими причинами: 1) по-перше, як література, яка створюється і читається «тут і зараз», вона завжди актуальна і співзвучна світовідчуттям сучасної людини; 2) по-друге, вона є рухомим і динамічним явищем, що постійно розширюється і доповнюється новими текстами.

Вивчення мистецтва новітнього періоду завжди пов’язане з низкою труднощів: відсутністю канону, незначною дистанцією між часом створення тексту і його рецепцією, мінливим складом авторів і зростаючою кількістю літературної продукції. У німецькій критиці наразі існує традиція називати літературу, створену після 1990 року, *сучасною* (*Gegenwartsliteratur*), хоча цілком ймовірно, що із часом і цей термін буде сприйматися застарілим (пригадаємо, що *сучасною* в Німеччині колись називали повоєнну літературу). Слід зазначити і ще одну особливість новітньої літератури. Якщо нижню хронологічну межу можна встановити (умовним початком сучасної літератури прийнято вважати 1989/1990 роки, тобто падіння Берлінського муру і об’єднання Німеччини), то верхня межа залишається невизначеною, що, у свою чергу, фіксує незавершеність і потенційну відкритість цього періоду.

У роботах німецьких критиків сьогодні активно ставиться питання про методологію дослідження новітньої літератури (К. Каммлер, А. Клапперт, Л. Херрманн, З. Хорсткотте, Ю. Египтєн, Т. Ернст). Майже всі дослідники констатують проблематичність вироблення єдиних критеріїв оцінки і систематизації текстів, створених у цей час. Розмірковуючи про специфіку новітньої літературної епохи, К. Каммлер констатує: «Чим менше відстань, яка відділяє сучасність від періоду, який потрібно описати, тим менше застосовні загальноприйняті категорії опису» (Kammler, 2004: 19). Крім того, доповнює І. Шайтлер, «швидке старіння новітньої літератури» ускладнює процес літературознавчого аналізу й канонізації (Scheitler, 2001: 5). З. Хорсткотте і Л. Херрманн основні труднощі вбачають у тому, що літературознавство «значно залишилося наодинці із власним предметом вивчення: парадигми і категорії для інтерпретації [...] відсутні або [...] тільки формуються» (Horstkotte, Herrmann, 2013: 2–3). Отже, в дослідників завжди є ризик помилитися. Цікаве і таке зауваження вчених: літературознавство «знаходиться всередині спостережуваного поля», а тому не може не впливати на саме літературне поле за допомогою свого спостереження і оцінки (Horstkotte, Herrmann, 2013: 4). Усе це вказує на необхідність пошуку нових підходів до вивчення, класифікації та систематизації літературних творів останніх двох десятиліть.

Дана робота являє собою спробу узагальнити спостереження сучасних дослідників у галузі методології сучасної літератури і розглянути можливість застосування системного підходу до сучасної літератури як епохи перехідного типу. Нашу *мету* визначаємо таким чином:

– обґрунтувати актуальність і доцільність розгляду сучасної німецької літератури рубежу ХХ–ХХІ ст. як явища нестійкого (перехідного, рубіжного) характеру;

– визначити основні риси перехідності в німецькомовній літературі 1990–2010-х рр.

2. Нові підходи до вивчення сучасної німецької літератури

Питання про непродуктивність старих методологічних принципів неодноразово піднімалося багатьма вченими. Так, Ю. Египтєн вважає малоефективним принцип класифікації новітніх текстів відповідно до вже відомих категорій оцінки. Якщо в літературі ХХ ст., стверджує він, традиційно виділялися літературно-історичні епохи і атрибутовувались характеристики стійких форм мистецтва (експресіонізм, «нова об’єктивність», література Веймарської республіки, еміграції тощо), то сьогодні така систематизація фактично неможлива. Стара система підходів і оцінок, безумовно, допомагає виявити деякі вже канонізовані сегменти літературного поля, такі як документальна література, «нова суб’єктивність», театр абсурду, герметична поезія, але це – «лише острови в неозорому океані текстів», а координати цього поля «виявляються ненадійними при ближчому розгляді» (Egyptien, 2006: 7–8).

К. Каммлер також пише про труднощі, пов’язані із систематизацією сегментів літературного потоку «від фаст-фуду до авангарду». Безумовно, вважає вчений, у ньому можна виділити певні «тематичні й формально-естетичні аспекти», які «грали і продовжують грати роль у літературі останніх десятиліть» (наприклад, звернення до міфу, експерименти в дусі авангардистів, документальність, «нова об’єктивність», «повернення розповідачів») (Kammler, 2004: 19–20). Можна відзначити і перевагу постмодернізму в літературі 90-х, і тенденцію до зближення серйозної (*E-Literatur*) і розважальної літератури (*U-Literatur*). Утім, вважає К. Каммлер, спираючись на відому систему оцінок, уже неможливо уявити суть і характер літератури цієї епохи; неможливо показати справжнє розмаїття сюжетів і способів письма (Kammler, 2004: 21).

З. Хорсткотте і Л. Херрманн нагадують, що впродовж багатьох років у літературознавстві домінував тематичний підхід до новітніх текстів. Основна увага приділялася тематиці твору і німецькій історії як основі відповідних сюжетів. Особливо це стосувалося історії ХХ ст., питань пошуку ідентичності в контексті еміграції, реакції суспільства на глобалізацію і 11 вересня (Ernst, 2010: 3). Такий підхід дослідники називають «обмеженим» і «ненадійним», особливо якщо врахувати зростання кількості опублікованих книг (близько 15000 книжкових новинок щороку) і розширення кола тем, до яких звертаються сучасники.

Методологічним проблемам сучасного літературознавства присвячений збірник наукових статей «Як говорити про сучасність? Роздуми про методи сучасного літературознавства». А. Клапперт в одній із статей видання називає труднощі, пов'язані з освоєнням, а також з інтерпретацією сучасної літератури. До них дослідниця відносить: 1) наявність різноманітних підходів до об'єкта дослідження; 2) неможливість точного датування початку і кінця епохи; 3) обмеженість перспективи; 4) «строкатість» літературного потоку в межах досліджуваної епохи.

Далі вона розглядає 4 сучасні моделі аналізу і їхні можливості для опису новітньої літератури. До них належать: традиційний відбір і систематизація; диференціювання/самоопис; запис/перерахування; комбінування/зближення.

Традиційний відбір і систематизація є класичною моделлю класифікації художніх текстів. У континуумі стабільності у цій системі оцінок все сприймається як визначене й достовірне. Але позаяк головною властивістю сучасної літератури є її плинність і мінливість (*das Flüßige*), то вона апіорі залишається «поза межами опису», оскільки «упорядкувати сучасний потік» можна тільки ретроспективно (Клапперт, 2010: 77–78).

Далі, характеризуючи закономірності і можливості освоєння первинного літературного потоку, характерного для нашого часу, А. Клапперт представляє й інші моделі – диференціювання/самоопис; запис/перерахування; комбінування/зближення. Проте доходить висновку, що обмежуватися якимось одним підходом не має сенсу. Дійсно, з позиції, яку можна назвати перспективою статичності, «жорсткість» літературного канону виступає перевагою, оскільки завдяки селекції і спрощенню літературне поле здається більш доступним для огляду. У цьому випадку моделі порядку виявляються корисним і надійним засобом для орієнтування. Водночас не менш важливою є і динамічна перспектива, у якій «плинності» відводиться чільне місце. Із цієї точки зору спрощення і редукція сприймаються як недолік, оскільки з поля зору зникає все, що не пройшло відбір (Клапперт, 2006: 66–67). З огляду на той факт, що визначальною якістю новітньої літератури є її динамізм, плинність, рухливість, найбільш продуктивною, на нашу думку, є саме перспектива динаміки.

Відзначимо, що на захист «методологічного плюралізму» виступає і Т. Ернст. «На тлі різних літературних жанрів, ринків, поколінь, зростаючої інтернаціоналізації та інтермедіалізації книжкового ринку [...] було б недоречно використовувати одну категорію аналізу», – пише він (Ernst, 2010: 144). Крім того, вважає вчений, сучасному літературознавству необхідно враховувати досвід культурологів і фахівців з *media studies*. Оскільки новітня література має відношення до безлічі окремих течій, що конкурують одна з одною, то її аналіз «неможливий без культурологічного плюралізму методів» (Ernst, 2010: 144). Вирішальними факторами на користь такого підходу стали: 1) стирання національних кордонів, постмодерн і глобалізація; 2) стирання кордонів між медіа, трансформація «галактики Гуттенберга»; 3) сегментація літературного поля; 4) зміщення літературознавства в бік культурології та медіазнавства (Ernst, 2010: 140–142).

Ці та інші доводи легітимізують нашу спробу представити сучасний літературний процес у тій системі координат, де були б відображені різні художні явища і вектори пошуку молодих авторів. Оптика «перехідності» дозволяє побачити синтетизм і еkleктику сучасної літератури не у статусі недоліків, а як типові явища рубіжної свідомості, характерні для епох перелому і переорієнтування. Ми вважаємо, що до розуміння процесів, які відбуваються в сучасній літературі і на перший погляд здаються нам спонтанними і хаотичними, нас може наблизити розгляд означеного періоду в контексті теорії перехідності.

3. «Перехідна епоха» та її фундаментальні ознаки

Поняття «перехідна епоха» використовується в описі різних періодів історико-літературного процесу. Особливий внесок у розроблення цієї наукової теми і методології внесли Н.І. Льюїс, О.О. Кривцун, Н.Л. Лейдерман, Г.Ю. Мережинська, Н.Т. Пахсарьян, В.І. Силантьєва, М.А. Хренов, М. Епштейн. Дослідник Н.Л. Лейдерман визначає перехідні епохи як «великі й цілком самоцінні історико-літературні цикли, які мають свою траєкторію розвитку (від зародження до занепаду)» (Лейдерман, 2010: 562). Відстоюючи ідею стадіальності й циклічності літературного процесу, вчений представляє весь історико-літературний процес як послідовність певних стадій (циклів) на «стрілі часу». Культурні ери (Античність, Середньовіччя, Ренесанс, Новий час) послідовно змінюються перехідними епохами (пізній елінізм, пізня готика, бароко, ХХ століття). Фундаментальним принципом цієї циклічності вчений називає опозицію Космос-Хаос (Лейдерман, 2010: 504). Хаос, як вважає Н.Л. Лейдерман, приваблює тим, що «надає відчуття розкутості, радісного звільнення від нав'язуваної регламентації, від скам'янілих канонів і кліше» (Лейдерман, 2010: 506). У перехідний період починає домінувати модель Хаосу, витісняючи на периферію Космос. Проте повного витіснення, вважає дослідник, не відбувається – інша модель завжди існує поруч, хоча б у вигляді маргіальної складової частини.

Особлива привабливість перехідних епох, що, як вважає О. Кривцун, можуть займати проміжок часу від кількох десятиліть до декількох століть, полягає у «варіативності можливостей», які зароджуються «в горнілі перехідної епохи». Хаотичні сплетіння і поєднання згодом виростають у домінуючу символіку й надовго визначають стійкість мови того чи іншого типу культури» (Кривцун, 2010: 321). Наприклад, бароко може розглядатися не тільки як перехідний стиль між Відродженням і Просвітництвом, але і як «синонім культури, що рухається і трансформується» взагалі. Стихійність, варіативність, бачення світу як метаморфози дають змогу вченому сприймати бароко як «позачасове явище, вічну антитезу класицизму» (Кривцун, 2010: 323). Таким чином, «усю художню історію Європи дійсно можна описати як почергову зміну станів художньої нормативності станами спонтанності й імпульсивності», – пише О. Кривцун (Кривцун, 2010: 324).

Узагальнюючи висновки дослідників, виділимо основні (універсальні) риси перехідної епохи:

– надзвичайна різноманітність і різноспрямованість художніх тенденцій;

- зростання ігрового начала, експериментування, інтуїтивний пошук. Звідси – жанрова багатоскладовість, тяжіння до синтезу мистецтв;
- «хаологічна свідомість»: розчарування й сумнів у реальності, відчуття катастрофічності існування;
- поглиблення психологізму, посилення уваги до інтуїтивно-емоційної сфери, дискредитація матеріального світу як справжнього;
- активізація міфу й архетипу, культ творчості;
- криза колективної ідентичності, маргіналізація особистості, зміни у ставленні людини до простору і часу, сприйняття історії як «вічного повернення».

4. Перехідність як домінанта сучасної німецької літератури

Датуючи початок сучасної літератури 1989/1990 рр., ми разом із більшістю дослідників визнаємо той факт, що відправною точкою для нових процесів у літературі стали радикальні зміни в державному устрої Німеччини. Падіння Берлінського муру, підготовлене народними протестами, мирна революція і довгоочікуване об'єднання двох Німеччин увійшли у свідомість німців як *Wende* (слово, що в перекладі з німецької означає поворот, швидку зміну). Поняття *Wende* асоціювалось із періодом глибоких соціально-політичних змін, культурно-ідеологічної переорієнтації, із часом воно стало символом перелому і краху старої картини світу. Східним і західним німцям довелося зіткнутися із серйозними політичними, соціальними та ментальними перетвореннями.

Вакуум, у якому жителі НДР існували понад 40 років, був подоланий. Територіальну єдність країни відновлено. Однак на зміну великим надіям на щасливе спільне життя тих, хто «і так повинен бути разом», прийшли великі розчарування. Письменникам зі Східної Німеччини довелося адаптуватися до умов ринкової економіки та конкуренції на Заході. Паралельно розгорілася суперечка про роль письменника в НДР і художньої цінності всієї східнонімецької літератури – ця велика дискусія увійшла в історію як *німецько-літературна дискусія*. Головним об'єктом осуду стала ікона НДР-літератури Кріста Вольф і її повість «Що залишається?». У ній письменниця оповідає про своє життя «під ковпаком» спостереження штазі, про компроміс, на який доводилося йти представникам творчих професій у соціалістичній державі. Подібна критика з вуст Крісти Вольф, яка завжди вважалася зразковим письменником НДР і головним апологетом соціалізму, сприймалася неоднозначно.

Зміни чекали й західнонімецьких авторів. Їм доводилося стикатися з новими вимогами літературних критиків, які після Повороту наполегливо чекали появи роману Повороту – заповітного твору об'єднаної Німеччини. Завищені вимоги мали зворотний ефект – вони блокували творчі зусилля авторів і призвели до так званої «загальної німоти» (нової години нуля). І навіть якщо роль подій 1989/1990 рр. і була дещо «драматизована» (як вважає, наприклад, К.-М. Богдал), все ж очевидно, що цей рубіж «остаточно поклав кінець повоєнній епосі» (Bogdal, 1998). На літературну сцену вийшло нове покоління письменників, яких у Німеччині прийнято називати «новими оповідачами» (*Neue Erzähler*). Разом зі зміною поколінь відбулась і «нормалізація» літератури. «Серйозна» проблематика німецького минулого, тема провини і відповідальності стала поєднуватися із грою, іронією й досить дистанційованим сприйняттям історії як вакууму.

Перехідні процеси знайшли відображення і в типології сучасних героїв, серед яких переважають герої зі змішаною/гібридною ідентичністю – гендерною, культурною, національною, професійною. Туристи, космополіти, трансмігранти, трансгендери і трансхумани – це герої нового покоління. Константами їхньої «прикордонної» свідомості стали монадизм і бездомність. Вони роблять переходи між мовами, країнами, континентами, не прагнучи до набуття будь-якої цілісності.

Важливим параметром сучасної літератури виступає і її транскультурна перехідність. Ця якість реалізується в мультикультурному векторі розвитку німецької літератури, її відкритості і прагненні до взаємодії з іншими культурами. Транскультурна перехідність зумовлена, з одного боку, крос-культурними біографіями самих письменників, які займають провідні позиції в літературному процесі. Це письменники-постмігранти з «іншим» культурним тлом, які пишуть німецькою мовою. З іншого боку, транскультурна перехідність підтверджується ще й особливостями самих текстів, які стають зоною перетину різних культурних традицій і цінностей.

5. Висновки

Ми вважаємо, що до розуміння «спонтанних і хаотичних» процесів, які відбуваються в сучасній німецькій літературі, нас може наблизити розгляд означеного періоду в контексті перехідності.

Даний підхід дозволяє врахувати такі фактори:

- «коливання» всередині літературного поля (жанровий і естетичний плюралізм, змішання стилів – від нового реалізму до постпостмодернізму);
- інтермедійний синтез, залучення нових технологій до процесу створення, презентації і розповсюдження текстів;
- подолання національних кордонів, транскультурне мислення письменників з інокультурним бекграундом;
- інтернаціоналізація німецької літератури, орієнтованість на міжнародний ринок (феномен міжнародних бестселерів);
- зв'язок літератури з ринком культурної індустрії, перехід від автономного мистецтва до комерційно орієнтованої літератури.

Отже, неможливість опису сучасної літератури у традиційних параметрах зміни стилів і напрямків свідчить не про безсистемність, а про «зсув» самої системи в бік коливального контуру. Як наслідок – підтверджується необхідність пошуку нових параметрів її вивчення. Таким чином, вивчення сучасної літератури в контексті перехідності може виявитися ефективним і перспективним, оскільки дає змогу врахувати всі аспекти багатовекторного літературного процесу сучасної Німеччини.

Література:

1. Bogdal K.-M. Klimawechsel. Eine kleine Meteorologie der Gegenwartsliteratur. *Die neunziger Jahre. Baustelle Gegenwartsliteratur* / Hrsg. A. Erb. Wiesbaden : Springer, 1998. S. 9–31.
2. Egyptien J. Einführung in die deutschsprachige Literatur seit 1945. Darmstadt : WBG; 2006. 160 S.
3. Ernst T. Gegenwartsliteratur als Subversion. Eine Analyseverfahren für die politische deutschsprachige Gegenwartsprosa / Hrsg. P. Brodowsky, T. Klupp. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2010. S. 137–136.
4. Horstkotte S., Herrmann L. Poetiken der Gegenwart? *Eine Einleitung Poetiken der Gegenwart. Deutschsprachige Romane nach 2000*. Berlin ; Boston : De Gruyter, 2013. S. 1–11.
5. Kammler C. Deutschsprachige Literatur seit 1989/90. Ein Rückblick. *Deutschsprachige Gegenwartsliteratur seit 1989. Zwischenbilanzen – Analysen – Vermittlungsperspektiven* / Hrsg. C. Kammler, T. Pflugmacher. Heidelberg : SYNCHRON, 2004. S. 13–35.
6. Klappert A. Gegenwartsliteratur unter anderem. Epochenkonstruktion als Reihe. *Wie über Gegenwart sprechen? Überlegungen zu den Methoden einer Gegenwartsliteraturwissenschaft* / Hrsg. P. Brodowsky, T. Klupp. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2010. S. 47–72.
7. Scheitler I. Deutschsprachige Gegenwartsprosa seit 1970. Tübingen ; Basel : Francke, 2001. 386 s.
8. Wie über Gegenwart sprechen? Überlegungen zu den Methoden einer Gegenwartsliteraturwissenschaft / Hrsg. P. Brodowsky, T. Klupp. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2010. 174 s.
9. Ильинская Н.И. Поэтическое пространство новейшей русской поэзии: К вопросу о целостности процесса. *Русская литература. Исследования: Сб. научн. трудов*. Вып. VII. Киев, 2005. С. 55–56.
10. Кривцун О.А. Эстетика. Москва : Юрайт, 2019. 549 с.
11. Лейдерман Н.Л. Теория жанра. Исследования и разборы. Екатеринбург : УрГПУ, 2010. 904 с.
12. Мережинская А.Ю. Художественная парадигма переходной культурной эпохи: русская проза 80-90-х годов XX века. Киев : Киев. ун-т, 2001. 433 с.
13. Пахсарьян Н.Т. К проблеме изучения переходных эпох: понятие рубежа, перелома и перехода. *Литература в диалоге культур-2. Материалы международной научной конференции*. Ростов-на-Дону, 2004. С. 12–17. URL : <http://www.philology.ru/literature1/pakhsaryan-04c.htm> (дата звернення: 10.10.2019).
14. Силантьева В.И. Литература и живопись в контексте компаративистики : Писатели и художники периодов эстетической переориентации. Одесса : Астропринт, 2015. 336 с.
15. Хренов Н.А. Искусство в исторической динамике культуры. Москва : Согласие, 2015. 752 с.
16. Эпштейн М. Протеизм. Манифест начала века. *Знамя*. 2001. № 5. URL : <http://www.intelros.ru/subject/figures/mikhail-yepshtejn/11285-ot-post-k-pto-manifest-pteizma.html> (дата звернення: 10.10.2019).

References:

1. Bogdal K.-M. (1998). Klimawechsel. Eine kleine Meteorologie der Gegenwartsliteratur. *Die neunziger Jahre. Baustelle Gegenwartsliteratur* / Ed. A. Erb. Wiesbaden : Springer. P. 9–31.
2. Egyptien J. (2006). Einführung in die deutschsprachige Literatur seit 1945. Darmstadt : WBG.
3. Ernst T. (2010). Gegenwartsliteratur als Subversion. Eine Analyseverfahren für die politische deutschsprachige Gegenwartsprosa / Ed. P. Brodowsky, T. Klupp. Frankfurt am Main : Peter Lang. P. 137–136.
4. Horstkotte S., Herrmann L. (2013). Poetiken der Gegenwart? Eine Einleitung. *Poetiken der Gegenwart. Deutschsprachige Romane nach 2000*. Berlin ; Boston : De Gruyter. P. 1–11.
5. Kammler C. (2004). Deutschsprachige Literatur seit 1989/90. Ein Rückblick. *Deutschsprachige Gegenwartsliteratur seit 1989. Zwischenbilanzen – Analysen – Vermittlungsperspektiven* / Ed. C. Kammler, T. Pflugmacher. Heidelberg : SYNCHRON, 2004. P. 13–35.
6. Klappert A. (2010). Gegenwartsliteratur unter anderem. Epochenkonstruktion als Reihe. *Wie über Gegenwart sprechen? Überlegungen zu den Methoden einer Gegenwartsliteraturwissenschaft* / Ed. P. Brodowsky, T. Klupp. Frankfurt am Main : Peter Lang. P. 47–72.
7. Scheitler I. (2001). Deutschsprachige Gegenwartsprosa seit 1970. Tübingen ; Basel : Francke.
8. Wie über Gegenwart sprechen? Überlegungen zu den Methoden einer Gegenwartsliteraturwissenschaft (2010). Ed. P. Brodowsky, T. Klupp. Frankfurt am Main : Peter Lang.
9. Pinskaya N. I. (2005). Poeticheskoe prostranstvo novejshej russkoj poezii: K voprosu o celostnosti processa. [The poetic space of the newest Russian poetry: On the issue of the integrity of the process]. *Russkaya literatura. Issledovaniya: Sb. nauchn. trudov*. Vyp. VII. Kiev, 2005. P. 55–56.
10. Krivcun O. A. (2019). *Estetika*. [Aesthetics]. Moscow: Izdatelstvo Urajt. [In Russian].
11. Lejderman N. L. (2010). *Teoria zanra. Issledovania i razbory*. [Theory of the genre. Research and analysis]. Ekaterinburg: UrGPU. [In Russian].
12. Merezhinskaya A. Yu. (2001). Hudozhestvennaya paradigma perehodoj kulturnoj epohi: russkaya proza 80–90-h godov XX veka. [Artistic paradigm of the transitional cultural era: Russian prose of the 80–90s of the XX century]. Kiev: Kiev. un-t. [In Russian].
13. Pahsaryan N. T. (2004). K probleme izucenia perehodnyh epoh: ponatie rubeza, pereloma i perehoda. [To the problem of studying transitional epochs: the concept of frontier, turning point and transition]. *Literatura v dialoge kultur-2. Materialy mezhdunarodnoj naucnoj konferencii*. Rostov-on-Don: Rostov State University. Retrieved from <http://www.philology.ru/literature1/pakhsaryan-04c.htm> [In Russian].
14. Sylantyeva V. I. (2015). Literatura i zhivopis v kontekste komparativistiki : Pisateli i hudozhniki periodov esteticheskoy pereorientacii. [Literature and painting in the context of comparative studies: Writers and artists of periods of aesthetic reorientation]. Odessa: Astroprint. [In Russian].
15. Hrenov, N. A. (2015). *Iskusstvo v istoricheskoy dinamike kulturny*. [Art in the historical dynamics of culture]. Moscow: Soglasie. [In Russian].
16. Epshteyn, M. (2004). *Znak probela. O buduschem gumanitarnykh nauk*. [Space sign. About the future of the humanities]. Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie. [In Russian].

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019.
The article was received 15 October 2019